

ביאור הר"ן דבדלא קפדי אינשי לא נקרא 'נהנה מחבירו'

במשנה במסכת מגילה (ח.) תנן: אין בין המודר הנאה מחבירו למודר ממנו מאכל, אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש. ופירש רש"י: דריסת הרגל, שהמודר הנאה אסור ליכנס לביתו, והמודר מאכל מותר. וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש, מותר להשאיל למודר מאכל.

על דין זה שמודר הנאה אסור בדריסת הרגל, מקשה הגמרא: הא לא קפדי אינשי. ומיישבת: אמר רבא, הא מני רבי אליעזר, דאמר ויתור אסור במודר הנאה. דהיינו, שאכן נדון זה תלוי במחלוקת תנאים האם ויתור - דבר שמוותר לכל אדם ואינו מקפיד עליו - אסור במודר הנאה או לא. ודעת משנתינו כדעת רבי אליעזר הסובר שדבר זה אסור. ויש לבאר מה שורש פלוגתת חכמים ורבי אליעזר, אם ויתור אסור במודר הנאה.

והנה משנה זו נשנית שוב במסכת נדרים (לב:), וגם שם מוסיפה הגמרא: מאן תנא [-] דמודר הנאה אסור בדריסת הרגל. ר"ן], אמר רב אדא בר אהבה, רבי אליעזר היא, דתניא רבי אליעזר אומר, אפילו ויתור אסור במודר הנאה. ופירש הר"ן: אפילו ויתור, מה שדרכן של מוכרים לוותר ללוקחין, שמוסיפין להם כשלוקחין פירות, אחד או שנים. אפילו אותו ויתור אסור במודר הנאה... הלכך דריסת הרגל אסור, אע"ג דלא קפדי בה אינשי... אבל רבנן דפליגי עליה סברי, דכל היכא דלא אסר עליו אלא הנאתו - כי האי גוונא לא מקרי הנאה. דכיון דמידי דלא קפדי בה אינשי הוא, אין זה נקרא נהנה מחבירו.

קושיית הטורי אבן מיושב בצל אשירה ובצלו של היכל שאסור אף שאין מקפידים

למדנו מדברי הר"ן שלדעת חכמים 'ויתור' מותר במודר הנאה, כי מאחר שאין מקפידים על דבר זה - אין זה נקרא 'נהנה מחבירו'. והטורי אבן (מגילה ח.) הביא פירוש זה בשם הר"ן והקשה על פירושו: וקשה לי על זה, אטו באיסור הנאה, מידי דלא קפדי מי שרי. והוא מביא שני מקורות לכך שבאיסור הנאה, אסור אף דבר שאין מקפיד עליו. הראשון, הוא מדברי המשנה בעבודה זרה (מח:): לגבי אשירה: לא ישב בצילה ולא יעבור תחתיה. והשני, מדברי הגמרא בפסחים (כו.) שם דנה הגמרא לאסור ישיבה בצילו של היכל, עד שמקשה הגמרא כיצד רבי יוחנן בן זכאי ישב בצל היכל, ורוצה הגמרא להוכיח ממעשה זה לנדון המובא שם בלא אפשר ומכווין. וגם דחיית הגמרא אינה אלא שכותל היכל עשוי לתוכו, אך משמע שמצד עצם ההנאה היה מקום לאוסרה. ועוד דנה הגמרא שם לענין קול, מראה וריח של קודש אם אסורים בהנאה או לא. והרי כל אלו הדברים אין אדם מקפיד עליהם, שהרי אינו מתחסר בהנאתו של זה, ואפילו הכי אסורים בהנאה, ואם כן הוא הדין לענין מודר הנאה, כיון שאסור בהנאה - כל הנאה בכלל ואפילו אם אינו מקפיד על כך.

חילוק רע"א שכל סברת הר"ן אינה באוסר נכסיו עליו

אמנם רבי עקיבא איגר (נדרים מה:) כתב לייסד שמאחר וכל סברת הר"ן היא שב'ויתור' אין חשוב נהנה מחבירו, אם כן דריסת הרגל אינה מותרת אלא רק באופן שאוסר הנאתו עליו, אבל במקום שאוסר נכסיו עליו שלא יהנה מהם הרי סוף כשהולך בחצירו הרי הוא נהנה מקרקע זו שהולך עליה, ואין זה תלוי בדין ויתור כיון שסו"ס הנכסים אסורים עליו. וכתב על כך רע"א: ויסוד זה לא מצאתי.

ולכאורה ביאור חילוק רע"א הוא שאין כוונת הר"ן שהנאה שאין מקפידים עליה לא חשובה הנאה, אלא רק שאין זה חשוב 'נהנה מחבירו', דהיינו שהיחס של הנאה זו לחבירו, שבכך שנהנה מחפץ של חבירו חשוב 'נהנה מחבירו' - זה אינו קיים באופן שאין חבירו מקפיד על כך. ולכן חילוק רע"א שבמקום שאסר נכסיו עליו, אם כן האיסור אינו על הנאה ממנו אלא על הנאה מהנכסים, ושוב ממילא יש לאסור כל הנאה מהנכסים, כי אף אם אין הבעלים מקפיד על הנאה זו - סוף סוף הרי הוא נהנה מהדבר האסור בהנאה.

ולפי זה סרה קושיית הטורי אבן, כי שני המקורות שהביא הטו"א שאיסור הנאה אסור אף בהנאה דלא קפדי אינשי - מצילו של היכל, קול, מראה וריח, ומאשירה - עוסקים בחפצים האסורים בהנאה בעצם, ובזה כו"ע מודו שאף ויתור אסור כיון שסוף סוף נהנה מדבר האסור בהנאה. ואמנם רע"א שם מציין שהר"ן עצמו מביא מחלוקת זו אם דריסת הרגל מותרת, אף באופן שאסר הנכסים, ואם כן על הר"ן גופיה עדיין תקשה קושיית הטורי אבן.

והנה כעין ביאור הר"ן כן מבואר בתוספות רי"ד (נדרים לב:) שכתב וז"ל: ורבנן סברי, איזו הנאה אסורה עליו, אותה הנאה שעושה לו בעבור כבודו שמחזיק לו טובה על דבר זה. אבל הויתור שדרכו לוותר לכל אדם, וגם כל בני אדם מוותרין לו לזה, אינו חשובה הנאה ואינו מחזיק לו בו טובה. וכן נמי דריסת הרגל, עכ"ל. והנה לשון התורי"ד היא "אינו חשובה הנאה", אך ודאי שאף הרי"ד כוונתו שאין זה חשובה 'הנאה מחבירו', כי מציאות ההנאה לא תשתנה מחמת מה שדרכו לוותר לכל אדם, כיון שסו"ס נהנה מהחפץ.

ביאור הרשב"ם שלא קפדי הוי כהפקר וסברת הטורי אבן שלא נתכוון להדירו

ועוד הביא הטורי אבן, שמדברי הרשב"ם (ב"ב נז:) משמע שביאר ענין 'לא קפדי אינשי' באופן אחר - שכיון שלא קפדי על זה הוה ליה הפקר, שמפקיר את חצירו לענין הליכת בני אדם. וממילא אף מודר בהנאה, הרי אני מודר אלא בהנאה מחברו וכיון שאינו מקפיד על דריסת הרגל, הרי הפקיר רשותו לענין דריסת הרגל, ולכן מותר המודר בהנאה זו. ומוסיף הטו"א שיתכן ואף הר"ן כיוון לכך בדבריו - אלא שאם כן, לא היה לו לסתום דבריו אלא לפרש. והטורי אבן עצמו פירש באופן שלישי, שדבר שלא קפדי אינשי עליו, לא היה בדעת הנודר מתחילה - וכשנדר לאסור את חבירו בהנאה לא היתה כוונתו לאוסרו אף בדריסת הרגל, ולכן מותרת דריסת הרגל שלא היתה בכלל הנדר.

היתר
'לא קפדי
אינשי'
באיסור
הנאה

יום שני טז טבת
מגילה דף ח

קושיית התוספות מב"ב וביאור הפני"י שרשי"י נשמר מכך

והנה התוספות במגילה (ד"ה דריסת) הקשו, דבגמרא במסכת בבא בתרא (נז:): מבואר שרק שותפין אין מקיפדין זה על זה, משא"כ שאר כל אדם מקיפדים אף על דריסת הרגל, וכיצד אומרת הגמרא כאן בפשיטות שעל דריסת הרגל לא קפדי אינשי. ויישבו התוספות שכאן אין מדובר על חצר אלא על בקעה, ובבקעה אף כל אדם לא קפדי.

וכתב הפני יהושע שרשי"י נשמר מזה במה שכתב: הא לא קפדי אינשי, ואמאי אסור במודר הנאה. ולכאורה צ"ב מה רצה רש"י ללמדנו בכך, והרי ודאי שבמודר הנאה אנו עוסקים. אלא שכוונת רש"י לחלק בין אסור נכסיו על חבירו ובין מודר הנאה מחבירו. שהאוסר נכסיו על חבירו כיון שסוף סוף יש מי שמקפיד על דריסת הרגל, ויכול למחות בו מן הדין שהרי אין הולכים בממון אחר הרוב וסגי במה שיש מיעוט שמקפיד על כך, ולכן אף דריסת הרגל אסורה. וזה ביאור דברי הגמרא בבבא בתרא שיש המקיפדים על דריסת הרגל. משא"כ משנתנו עוסקת במודר הנאה מחבירו אך לא הדירו מנכסיו, ובכה"ג יש לומר שכיון שרובא דרובא אין מקיפדין על כך - ממילא לא היתה כוונתו להדיר את חבירו מנכסיו, והנדר תלוי בדעת הנודר.

הרי שגם הפני יהושע העמיד משנתנו במודר הנאה דוקא ולא במדיר מנכסיו, אלא שמטעם אחר, שדריסת הרגל יש מיעוט שמקפיד על כך ורובא דרובא אין מקיפדין, ולכן במודר הנאה אמרינן שלא היתה כוונת הנודר להדירו אף מדריסת הרגל, ואילו במדיר נכסיו אמרינן שאף זה בכלל האיסור כיון שסוף סוף יכול למונעו מכך מן הדין וסוף סוף הנה מנכסיו. ולכאורה סברת הפני יהושע הרי היא כסברת הטורי אבן, שטעם ההיתר ב'ויתור' הוא משום שאין כוונת המודר להדירו בזה, ועל זה הוסיף הפני יהושע שסברא זו אינה שייכת באופן שמדירו מנכסיו.

ראיית השלמי נדרים שהמשנה עוסקת במודר הנאה מנכסי חבירו

אלא שעל אוקימתת הפני יהושע ורבי עקיבא איגר, שמשנתנו עוסקת רק באופן שהדיר חבירו מהנאתו, ולא מהנאת נכסיו, תמה השלמי נדרים, שאם כן מדוע מבואר במשנה שאין בין מודר הנאה למודר מאכל אלא דברים אלו בלבד, והלא בגמרא בנדרים (מא:): מבואר שאם הדיר חבירו בהנאה ממנו אסור לישן עמו במיטה ולרחוץ עמו באמבטי. והנאות אלו ודאי אינן אסורות למודר מאכל, ואם כן מדוע לא נקטה המשנה דברים אלו שבהם חלוקים מודר הנאה ממודר מאכל. אלא על כרחך, שאין המשנה עוסקת במדיר חבירו בהנאה ממנו, אלא במדיר חבירו מנכסיו.

וכך אכן מעתיק השולחן ערוך (יו"ד סימן רכא ס"א): ראובן שאסר נכסיו על שמעון או שאסר עצמו מנכסי שמעון, הנאסר אסור לעבור על שדה האחר, אפילו בבקעה בימות החמה שאין בני אדם מקיפדים על דריסת רגל שבה. ואסור לשאול ממנו כלים שבעולם. ואם לא נדר ממנו אלא מאכל, אינו אסור אלא לאכול משלו. הרי שהעתיק השו"ע דין המשנה בחילוק שבין מודר הנאה למודר מאכל - במודר מנכסי חבירו, ודלא כביאור הפני יהושע ורבי עקיבא איגר.

חילוק הנפש חיה בין מודר הנאה אשירה והקדש אם ההנאה מצד הנותן או המקבל

ובעיקר קושיית הטורי אבן על דברי הר"ן, מדין אשירה ואיסור הנאה מקודש, העיר הנפש חיה (מגילה ח.). כי לולא דבריו של האי אריה דבי עילאי, היה אומר דאין כאן מקום לקושיא כלל דהנושאים אינם דומים. שהרי אשירה ודאי אין איסור ההנאה דידה תלוי במה שמחסר בה בהנאתו, שהרי אדרבה אין להקפיד על פגמה של עבודה זרה, כי אם חובה להרסה ולכלותה, אלא כל טעם האיסור הוא מפני שהתורה אסרה שלא יגיע לבן ישראל הנאה ממציאאות עבודה זרה. ולכן אף הנאה שלא תחסר מהעבודה זרה, כיון שסוף סוף מגיע אליו הנאה מעבודה זרה - אף זה בכלל איסור ההנאה שאסרה תורה. ולכן גם הנאה שאין דרך להקפיד עליה, ואינה חשובה הנאה מצד העבודה זרה להיקרא הנאה שנתנה העבודה זרה משלה, מכל מקום מצד הנהנה שפיר נחשב הדבר שנהנה מעבודה זרה.

והוא הדין לענין הקדש, הן אמת נכון הדבר שהתורה הקפידה על חסרון ההקדש והפסדו, אך מכל מקום לא מחמת כן אסרה תורה את ההנאה מהקדש, שהרי אפילו שתתה בכוס של הקדש או לבשה טבעת של הקדש הרי נחשב הדבר למעילה (כמבואר במשנה במעילה פ"ה מ"א), וע"כ שלא הקפידה התורה על הנתונה מצד ההקדש, אלא על ההנאה מצד האדם - ולכן אף בדבר שאין מקיפדים עליו דלא מיקריא הנאה שנתן ההקדש משלו, מכל מקום אסור משום מעילה כיון שסוף סוף האדם הנה ממנו.

משא"כ במודר הנאה, שחבירו הדירו שלא להנות ממנו, שם ודאי לא הדירו אלא על מה שמקפיד נגד שאר כל אדם. אבל דבר שאינו מקפיד בו ודאי לא אכפת לו, כי זה הנהנה וזה לא חסר. כי שורש הנדר היה רק על דבר שמצד המהנה חשוב נתינה, אבל בדבר שאין בני אדם מקיפדים ואינו נחשב הנאה מצד הנותן אלא רק מצד המקבל, על זה לא הדירו. ולזה דקדק הר"ן וכתב 'דלא מיקרי נהנה מחבירו' - דהיינו שודאי יש בכך הנאה, אך אינו חשוב שנהנה מחבירו, היינו שאין נחשב הדבר שחבירו מצדו נתן לו הנאה זו.

ויש לדון לפי סברא זו, אם יש מקום לחלק כחילוק רע"א. כי מחד, אפשר לומר שכל מה שתולים כוונתו לאסור רק הנאה הבאה מצד הנותן, היינו עד כמה שהדירו הנאה מחבירו, אבל באופן שהנדר הוא מחפץ סוף סוף נהנה מהחפץ. אך מאידך, הרי אף כשמדירו הנאה מהחפץ הרי שורש כוונתו הוא שלא יהנה ממנו, וממילא יש לומר שבכלל הנדר אינו אלא הנאה כזו שכשנהנה מהחפץ הרי נחשב הדבר שקיבל הנאה זו מחבירו, ועל הנאה כזו הקפיד חבירו ונתכוון לאוסרה כשאסר את הנאת החפץ עליו, ויל"ע.

"אשירה
אין איסור
ההנאה
דידה
תלוי במה
שמחסר
בה
בהנאתו.
והוא הדין
לענין
הקדש.
משא"כ
מודר
הנאה"